

SUURE SOTSIALISTLIKU OKTOOBRIREVOLUTSIOONI MAJANDUSLIKEST EELDUSTEST EESTIS

A. Kõörna

(Tartu Riiklik Ülikool)

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon tähistas maailma ajaloos uue ühiskondlik-majandusliku formatsiooni — sotsialismi algust. Ta tegi lõpu aastatuhandeid kestnud inimese ekspluateerimisele teise inimese poolt. Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon avas endise tsaari-Venemaa rahvastele ekspluateerimisest vaba, võrdõigusliku, seltsimeheliku koostöö ja vastastikuse abistamise suhetele põhineva sotsialistliku arengutee. Tsaari-Venemaa rahvaste hulka kuulus ka eesti rahvas. Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon, andes võimu töörahvale, vabastas eesti rahva kodanluse ja mõisnike ekspluateerimisest, tsaari isevalitsuse režiimiga loodud rahvusliku rõhumise ja poliitilise õigusetuse seisukorrast. Kuigi eesti kodanlusel õnnestus rahvusvahelise imperialistliku kodanluse kaasabil võtta eesti töörahvalt ta saavutatud võit, sai ta seda siiski teha vaid ajutiselt. 1940. a. võttis eesti töötav rahvas uuesti võimu enda kätte ja seekord jäädavalt.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon oli seaduspärane ajalooline protsess.

Sotsialistliku revolutsiooni majanduslike eelduste analüüs Venemaal, sealhulgas ka Eestis kui selleaegse tsaari-Venemaa ühel alal, on majandusteadlaste ja ajaloolaste määratu suure tähtsusega ülesandeks, millel on mitte ainult suur teoreetilis-ajalooline, vaid ka praktiline tähtsus sotsialistliku revolutsiooni arengu perspektiivi aspektist.

Eesti revolutsioonieelse majanduse üksikasjaline uurimine aitab meil täielikumalt mõista Oktoobrirevolutsiooni võidu majanduslike eeldusi ning põhjusi ja tähtsust eesti töötavale rahvale.

See on tänuväärt töö, millega on seni tegelnud vaid üksikud meie ajaloolased. Kui viimasel ajal võib märkida rea uurimuste ilmumist Oktoobrirevolutsiooni ajaloolis-poliitiliste eelduste kohta Eestis,¹ siis peaaegu üldse pole ilmunud uurimusi Oktoobri-revo-

¹ On ilmunud raamatud: J. Sa a t, Eesti bolševikud Oktoobrirevolutsiooni ajajärgul, Tallinn 1956; V Re i m a n, Eesti bolševikud võitluses nõukogude

lutsiooni majanduslike eelduste kohta. Vajadus niisuguste tööde järele on seda suurem, et seni ilmunud uurimustes minnakse mööda Oktoobrirevolutsiooni-eelse Eesti majanduse iseloomustamisest või siis piirduakse äärmiselt üldsõnalise iseloomustusega.

Käesolev artikkel ei pretendeeri Oktoobrirevolutsiooni majanduslike eelduste ulatusliku probleemi lahendamisele. Selles püütakse käsitleda vaid mõningaid majanduslikke eeldusi, eriti neid, mis selguvad I maailmasõja aegse Eesti tööstuse mõningast analüüsist arhiivimaterjalide alusel. Artikli eesmärgiks on pöörata majandusteadlaste suuremat tähelepanu käesoleva nii vajaliku probleemi lahendamisele.

* * *

V I. Lenini poolt loodud imperialismiteooria on selleks teoreetiliseks lähtealuseks, mis võimaldab teostada tsaari-Venemaa ja sealhulgas ka Eesti revolutsioonieelse majanduse marksistlikku analüüsi, selgitada sotsialistliku revolutsiooni majanduslikke eeldusi.

Revolutsioonieelne Venemaa oli imperialistlik riik, kus tootmise kontsentratsiooni aste oli kõrgem kui isegi tööstuslikult arenenumates kapitalistlikes maades. Tähtsamates tööstusharudes kuulus valitsev positsioon monopolidele. Monopolistlik kapitalism on kapitalismi vastuolude ennenägematu teravnemise ajajärk. Vastuolu arenenud tootlike jõudude ja mahajäänud kapitalistlike tootmissuhete vahel, kapitalismi põhiline vastuolu — tootmise ühiskondliku iseloomu ja kapitalistliku eraomandivormi vahel — on imperialismi ajal äärmiselt teravnenud. Majandusliku ja poliitilise arengu ebaühtluse tõttu kujunevad üksikutes maades erinevatel aegadel, seal, kus vastuolud on teravnenud ülima piirini, objektiivsed majanduslikud ja poliitilised eeldused sotsialistliku revolutsiooni võiduks. Venemaa oli niisugune maa, kus tootmissuhete mahajäämus tootlike jõudude arengutasemest oli välja kujunenud reljeefsemalt ja sügavamalt kui kusagil mujal. Kapitalismi vastuolud olid siin niivõrd teravad, et sotsialistlik revolutsioon muutus paratamatuks.

Sotsialistliku revolutsiooni võit Venemaal oli üheaegselt ka sotsialistliku revolutsiooni võiduks Eestis kui Venemaa ühel ääremaal. Oktoobrirevolutsioon oli Eestis objektiivne seaduspärane paratamatus. Majanduslikud eeldused olid selleks kujunenud Eesti majanduse kogu eelnevas arenguprotsessis Venemaa rahvamajanduse koosseisus.

Eesti majanduse iseloomule avaldasid mõju kaks põhilist asjaolu: esiteks Balti meri, mille rannikule loodi suured laevaehituse ja -remondi ettevõtted, ja teiseks tsaari-Venemaa majanduslikud

võimu eest aastail 1917—1918, Tallinn 1957; Tartu Riikliku Ülikooli kogumik «Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis», Tallinn 1957; M. Petrov, Balti laevastiku meremeeste osavõtt võitlusest nõukogude võimu eest Eestis 1917. aastal, Tallinn 1957, jt.

sidemed Lääne-Euroopa riikidega, mille praktiline teostamine kulges suures osas läbi Balti kubermangude.

Sõjajärgne Eesti tööstus kujutas endast peamiselt sisseveetaval toorainel põhinevat tööstust. Kuigi Eestis puudus tooraine tekstiilitööstusele, oli see tööstusharu siin arenenud. Tekstiilitööstuses töötas 1913. aastal 42,4% suurtööstuse töolistest, s. o. peaaegu pool. 1913. aastal veeti Tallinna sadama kaudu Venemaale sisse 2,8 miljonit puuda puuvilla, millest suur osa läks Kreenholmi Manufaktuuri ja Balti Manufaktuuri varustamiseks.² Kuigi Eestis puudusid oma metall ja kivisüsi, töötas 1913. aastal Eesti metallitööstuses 25% tööstustöolistest. Seejuures töötas 11 tuhandest metallitöölisest umbes 5 tuhat laevaehitustehastes.

Kohalikul toorainel töötavaist tööstusharudest oli tähtsamaid puidu-, paberi- ja tselluloositööstus, kus töötas 32% töolistest. Suurtööstuses tegutsesid peamiselt Vene, Prantsuse, Saksa ja Inglise kapital, kuna eesti kodanlusele jäi tööliste ekspluateerimise alaks peamiselt väiketööstus.

Seega oli Eesti majandus lülitatud tsaari-Venemaa ühtsesse majandusse ja ta täitis tähtsat ülesannet Lääne-Euroopa riikidega majanduslike sidemete pidamisel kui ka Balti laevastiku loomisel pärast Vene laevastiku lüüasaamist Vene-Jaapani sõjas. Eesti sadamad olid Venemaale imporditavate kaupade tähtsamateks värvateks. 4,8% kogu Venemaa Euroopa piire ületavast väliskaubandusest läbis Tallinna sadama, kusjuures impordis oli Tallinna sadama osatähtsus 7,9%. Tallinna sadama üldkaubakäibes oli 1913. aastal üksikute riikide osatähtsus järgmine:³

Inglismaa	— 44,4%
Saksamaa	— 32,2%
Taani	— 5,8%
Hollandi	— 8,8%
Prantsusmaa	— 2,4%

1913. aastal saabus Tallinna sadama kaudu Venemaale 23,2% imporditavast puuvillast ja 5,6% kivisöest.⁴ 1913. aastal saabus Tallinna sadamasse 739 laeva vee väljasurvega kogusummas 581 360 br.-reg.-tonni. Küllaltki ulatuslik oli ka kabotaaž: 1913. aastal saabus Tallinna 1805 laeva vee väljasurvega kogusummas 325 989 br.-reg.-tonni. Seega oli Tallinna sadam tähtsaks värvaks, mille kaudu toimus Venemaa väliskaubandus Lääne-Euroopa riikidega.

Pärnu sadama osatähtsus Venemaa sisekubermangudele ei olnud märkimisväärne. Aastate 1911—1913 keskmine käive oli 7,7 milj. rbl.

Rahvusvahelise olukorra teravnemine enne I maailmasõda ja tsaari-Venemaa plaanid osa võtta ettevalmistatavast sõjast mää-

² Статистические сведения по гор. Ревелю за 1913 год, Ревель 1914.

³ Отчет о деятельности Ревельского Биржевого Комитета за 1913 год, Ревель 1915, lk. 87.

⁴ Sealsamas.

rasid Eesti kui Balti mere ühe tähtsama sõjabaasi majanduse. Enne sõda, 1913. aastal tõuseb Tallinna kui sõjasadama ja merekindluse osatähtsus. Tallinnas rajatakse ulatuslik sõjalaevade ehitamise tööstus. 27 oktoobril 1913. aastal alustasid Bekker ja Ko laevaehitustehased 4 miinilaeva ehitamist. Vene Balti Laevaehitustehas pani 24. novembril 1913. aastal pidulikult aluse ristlejate «Admiral Greig» ja «Svetlana» ning 6 eskaadri miinilaeva ehitamisele, mille puhul muuseum Nikolai II oma õnnitlustelegrammis märkis: «Andke edasi Tallinnas vastavatud laevaehitustehastele minu soov hoolsaks ja kiireks tööks.»⁵

Esimese maailmasõja eelne Eesti majandus pakub suurepäraselt näidet kapitalismi põhilise vastuolu teravnemisest Venemaa majanduslikus arengus sõjaeelsetel perioodidel. Ühelt poolt esineb tootmise kapitalistliku ühiskonnastamise kõrge aste. 1913. aastal töötas 20 suuremas Eesti ettevõttes üle poole kõigist suurtööstustes töötavatest töolistest. Töölise kontsentratsiooni kõrge aste peegeldab antud juhul ka tootmise kontsentratsiooni kõrget astet. 67,7% Eesti kubermangu tööstuse kogutoodangust tootis 1,7% suurettevõtetest.⁶ Tootmise kontsentratsiooni aste oli Eestis isegi kõrgem töölise kontsentratsiooni astmest, mis on ka loomulik, sest suurettevõtetes on töötootlikkus kõrgem.

Eesti tööstuses oli juhtiv, valitsev positsioon monopolidel ja finantskapitalil. Vahetult sõja eel tegutses Eestis Vene suurem sõjatööstuse kontsern, mille eesotsas seisis Vene Aasia Panga monopolistlik grupp. Sellesse kontserni kuulus 1913. aastal Eestis tegevust alustanud Vene Balti Laevaehitus- ja Mehaanikatehase aktsiaselts põhikapitaliga 10 milj. rubla. Niisugune võimas ühendus sai valitsuselt (Mereministeeriumilt) juba oma olemasolu alguses suuri tellimusi sõjalaevade ehitamiseks. 1913. aastal sai Vene Balti Tallinna laevatehas tellimusi 28,9 milj. rubla eest⁷, s. o. umbes 1/3 Eesti kubermangu ettevõtete kogutoodangu väärtusest. Niisugune edukas algus tiivustas 18. juunil 1913. aastal aktsiaseltsi esimesel koosolekul otsuse vastuvõtmist aktsiakapitali kahekordistamiseks.

1913. aasta keskel tekkis Vene-Prantsuse pangaringkondades, kes finantseerisid Putilovi ja Vene Balti aktsiaseltsi, kava liita Tallinnas loodav Vene Balti Laevaehitustehas ja Putilovi Laevatehas üheks gigantseks ettevõtteks. 1914. aastal kavatseti nendega liita veel Neeva ja Bekkeri laevaehitustehased, kuid see plaan jäi algava maailmasõja tõttu teostamata.⁸

Ka teised Eesti suuremad ettevõtted peale metallitööstuse olid Vene suurpankade omandiks. Näiteks Aasovi-Doni Pank finantseeris Põhja Paberi- ja Tselluloosivabrikute Aktsiaseltsi ning Sindi

⁵ ENSV RAKA, fond 1804, nim. 2, sü. 18, leht 5.

⁶ Arvestatud «Обзор Эстляндской губернии за 1913 год» andmete põhjal.

⁷ ENSV RAKA, fond 1804, nim. 5, sü. 11, lehed 30–32.

⁸ В. И. Бовыкин, К. Н. Тарновский, Концентрация производства и развитие монополий в металлообрабатывающей промышленности России. Вопросы истории, 1957, 2, lk. 25.

Kalevimanufaktuuri. A/S Sindi Kalevimanufaktuuri juhatusse kuulusid Aasovi-Doni Panga Moskva üldosakonna juhataja M. L. Friedmann ja sama panga kaubaosakonna juhataja J. A. Mints. Aktsiaseltsi võlgnevus pangale ületas aktsiaseltsi põhikapitali.⁹

Sünditseeiritud ettevõtteks oli A/S Aseri Tsemenditehas, mis oli täielikus sõltuvuses Vene Väliskaubanduse Pangast. Panga revisjonikomisjoni liige oli ühtlasi aktsiaseltsi juhatuse esimeheks ja panganoökogu liige juhatuse liikmeks.¹⁰

Rida teisigi taolisi fakte võimaldab teha järelduse finantskapitalile juhtiva positsiooni kuulumisest Eesti rasketööstuses ja üldse suurtööstuses.

Samaaegselt oli Eesti hõlmatud laialdase väike- ja keskettevõtete võrguga. Spetsiifilised imperialistliku majanduse jooned iseloomustavad vaid välis- ja vene kapitaliga tegutsevat rasketööstust. Seevastu kergetööstus (välja arvatud tekstiilitööstus) oli üldiselt killustatud rohkearvuliste ettevõtete vahel, kus püüdis intensiivselt tegutseda suurkapalist mitte maha jääda sooviv eesti «rahvuslik» kapital.

Niisiis, kuigi monopolistlik kapitalism oli välja kujunenud ja vallutanud majanduses valitseva positsiooni, olid Eesti tööstuses sajad pisettevõtted, pool-käsitööstusliku ilmega, tehniliselt mahajäänud baasiga töökojad.

Vene imperialismile omased teravad vastuolud, mis tulenesid arenenud imperialistlike ja laialdasest vaba konkurentsi kapitalismi ning kapitalismieelsete vormide üheaegselt esinemisest ja läbipõimumisest rahvamajanduses, avaldusid silmapaistvalt ka Eesti majanduses. Neid vastuolusid süvendas põllumajanduses esinev kapitalistlike ja feodaalsete majandusvormide läbipõimumine ning majanduslik vastuolu mõisa latifundiumliku suurmajapidamise ja väiketootmise vahel, mida täiendas samaaegselt sajandite jooksul teravnenud rahvuslik vastuolu sakslastest mõisnike ja nende poolt ekspluateeritava eestlastest talurahva vahel. Eesti põllumajanduses valitses suurmõisamajapidamine. Mõisnikele kuulus Eestis umbes 60% maast.¹¹ Esimese maailmasõja ajal oli kaks kolmandikku eesti külaelanikkonnast maata põllutöölised ja rentnikud. Maaproletariaat oli küllaltki rohkearvuline, moodustades umbes 100 tuh. inimest.

Revolutsiooneieelse eesti küla kapitalistlikud agraarsuhted olid tihedalt feodaalse ekspluateerimise jäänustega läbi kasvanud ja seepärast tekkis kõrge kontsentratsiooniga maaomandi tingimustes objektiivselt vajadus kapitalistlike agraarsuhete likvideerimiseks, et kindlustada põllumajanduse tootlike jõudude progressiivset arenemist.

⁹ Экономическое положение России накануне Великой Октябрьской Социалистической Революции. Документы и материалы. Часть первая. Изд. АН СССР, М. Л. 1957, lk. 134.

¹⁰ Sealsamas, lk. 116.

¹¹ R. Antons, Agraarsuhted kodanikus Eestis. Tallinn 1957, lk. 19.

Kapitalismi vastuolude teravnemine avaldus ka süvenemas antagonismis töö ja kapitali, töölisklassi ja kodanluse vahel. Eesti töölisklass toetus võitluses kapitalistlikust ekspluateerimisest vabanemise eest vene töölisklassi vennalikule abile.

Tööliste ekspluateerimises kasutati laialdaselt absoluutse lisaväärtuse tootmise meetodeid. Need suured kasumid, mida said nii välismaine ja vene kodanlus kui ka eesti rahvuslik kodanlus, tulenesid tööliste pikast tööpäevast, madalast palgast ja tööliste ekspluateerimise muude meetodite kasutamisest.

Tööliste materiaalne olukord oli vahetult sõjaajal perioodil äärmiselt vilets. Tööpäev oli harilikult 11,5 tundi pikk, koos kohustuslike ületundidega aga koguni 14 ja enam tundi. Näiteks Aseri Tsemenditehases algas suveperioodil töö kell 5 hommikul ja kestis kella 7-ni õhtul. Kuigi olid ette nähtud ka vaheajad lõunastamiseks, ei saanud töölised praktiliselt neid kasutada, lõunastades samas, töökohast lahkumata.¹² 1897. aasta 2. juuni seadus piiras küll ületunnitoid, kuid sellest ei peetud kusagil kinni. Nii näiteks on Liivimaa vanem-vabrikuinspektor sunnitud tunnistama, et «mittekohustusliku ületunnitöö vabatahtlikkust ei saa alati pidada tegelikkuseks, sest töölisi, kes sellest keelduvad, võidakse vallandada seaduse alusel ilma eriliste raskusteta. See on aga paljudel juhtudel vallandatavale väga raskeks karistuseks».¹³

Tööliste palgad olid niivõrd madalad, et võimaldasid töölisperekonnal hädapärast äraelamist vaid sel juhul, kui enamik töölisperekonna liikmeid töötas. Näiteks teenisid 1913. aastal kvalifitseeritud töölised metallitöötlemistööstuses, kus palgad olid kõige kõrgemad, keskmiselt 37,5 rubla kuus, tekstiilitööstuses aga 15–30 rubla kuus. Naiste ja laste laialdaselt kasutatava tööjõu hind, eriti tekstiilitööstuses, oli veelgi madalam. Näiteks Balti Manufaktuuris said lapsed palka 9,8–11,2 rubla kuus.¹⁴ Lõviosa töölise palgast läks korteriüüriks ja arstiabi eest tasumiseks. Näiteks Bekkeri laevatehaste barakkides maksis üksiktöölise tuba 60 rubla aastas. Perekonnatuba 15 m² maksis aastas 84 rubla. Kahetoalise korteri üür barakis oli 1913. aastal 156 rubla aastas.¹⁵

Suuri kulutusi nõudis tööliselt haigestumise korral arstiabi. Alles 1913. aasta märtsis hakati Venemaal haigekassasid organiseerima. 1. aprilliks 1914. aastal olid Eestimaa kubermangus haigekassad organiseeritud 25-s suuremas ettevõttes, liikmete arvuga 17 277. Ainult 9-s ettevõttes olid nad alustanud tegevust.¹⁶

Et töötingimused ettevõtetes olid äärmiselt viletsad ja et puudusid normaalsed ohutustehnilised ning sanitaar-hügieenilised tingimused, esines väga sageli tööõnnetusi ja vigastusi. 1913. aastal oli Eestimaa kubermangu vabrikuinspektsiooni kontrolli all olevais ettevõtteis registreeritud 3062 tööõnnetuse ning -vigastuse

¹² ENSV RAKA, fond 206, nim. 1, sü. 88, leht 91.

¹³ ENSV RAKA, fond 558, nim. 1, sü. 22, leht 99.

¹⁴ ENSV RAKA, fond 206, nim. 1, sü. 269, lehed 32–33.

¹⁵ Sealsamas.

¹⁶ ENSV RAKA, fond 558, nim. 1, sü. 47, lehed 2–3.

juhtumit ja Liivimaal 7764.¹⁷ Üksi Kreenholmi Manufaktuuris oli 1300 tööõnnetust, Dvigatelis 462, Waldhofis 653 jne.¹⁸ Paljusid juhtumeid aga ei registreeritud. Ravi oli tohutult kallis. Näiteks Tallinna haiglates tuli maksta keskmiselt 1 rubla ööpäevas üksnes voodikoha eest, kuna arstihonorar, operatsioonide ja ravimite eest tuli tasuda veel eraldi täiendavalt.

Eesti tööstuses kehtis I maailmasõja eel ja sõja ajal trahvide süsteem, mille abil püüti kindlustada kapitalistlikku töödistsipliini. Mõnikord tehti sellega märkimisväärseid mahaarvamisi tööliste palgast. Nii trahviti 1914. aasta jooksul Liivimaal töölisi 62 196 juhul,¹⁹ sealhulgas Waldhofis 2120 juhul, Sindi Kalevimanufaktuuris 126 juhul. Eriti paistis silma trahvide rõhkuse poolest Lutheri vabrik Tallinnas. Isegi vabrikuinspektor oli sunnitud teatama oma ettekandes: «Ma pean ütleva, et nad (s. o. trahvid — A. K.) on üldse väga suured palgaga võrreldes. Vabriku administratsioon kasutab rahalist trahvimist kõikvõimalikel põhjustel ja juhtumitel. Kui aga karistused on peale selle veel ebaseaduslikud, nagu seda võib tähele panna kehtiva trahvide tabeli puhul, siis muidugi on võimalikud igal ajal väga suured arusaamatused ja komplikatsioonid tööliste ja vabrikuvalitsuse vahel.»²⁰

Tuhandetes kaebustes ja kirjades, mis töölised saatsid vabrikuinspektoritele, kaebasid nad ettevõtjate-kapitalistide omavoli üle tööliste suhtes. Kapitalisti või tema poolt määratud administratsiooni tahe oli tööliste rangeks seaduseks. Töölisi sunniti tegema üle jõu käivat tööd, neid tüssati palga arvestamisel, trahviti kõige väiksemategi eksimuste puhul või vallandati päevapealt. 1913. aastal sai Liivimaa vanem-vabrikuinspektor töölistelt üle kolme ja poole tuhande taolise sisuga kollektiivse ja individuaalavalduse.²¹

Kapitalistliku ekspluateerimise tugevnemine sõjaeelse tööstusliku tõusu faasis põhjustas klassivõitluse teravnemist. Arenenud tööstusliku rajoonina, kus tööliste ja tootmise kõrge kontsentratsiooni tõttu töölisklassi võitlus kandis organiseeritumat iseloomu, sammus Eestimaa kubermang Peterburi, Moskva ja Bakuu tööstusrajooni järel neljandal kohal streigiliikumises 1913. aasta septembrikuu streikide kokkuvõttes. Üksi 1913. aasta septembris oli Eestimaa kubermangus 11 streiki. Neist 7 olid poliitilise ja 4 majandusliku iseloomuga.²²

1914. aasta esimesel poolel streigiliikumine hoogustus. Streigiliikumises oli tunda suuremat organiseeritust ja klassisolidarist. Näiteks 10.—11. veebruaril 1914. aastal streikisid kõigi Tal-

¹⁷ ENSV RAKA, fond 558, nim. 1, sü. 84, leht 18 ja fond 206, nim. A1, sü. 283, leht 20.

¹⁸ Sealsamas.

¹⁹ ENSV RAKA, fond 558, nim. 1, sü. 29, leht. 100.

²⁰ ENSV RAKA, fond 206, nim. 1, sü. 68, leht 24.

²¹ ENSV RAKA, fond 558, nim. 1, sü. 27, leht 47.

²² ENSV RAKA, fond 208, nim. 1, sü. 97, lehed 1—2.

linna suuremate ettevõtete töölised protesti märgiks tsaarivõimude poolt mõnede tööliste arreteerimise ja Tallinnast väljasaatmise vastu.²³

1. mail streikis samuti enamik Tallinna tehaste töolistest.²⁴ 1914. aasta juulikuu ülevenemaalisest poliitilisest streigist võtsid osa ka Tallinna töölised.²⁵

Majanduslike ja klassivastuolude teravnemine I maailmasõja alguses Venemaal ja sealhulgas ka Eestis väljendas kapitalistlike ja nendega läbipõimunud feodaalsuhete jäänuste kriisi. Tootmise ja tööliste kõrge kontsentratsiooni tingimustes väljendusid Eesti alal majanduslikud vastuolud eriti reljeefselt võrreldes Venemaa teiste, tööstuslikult vähem arenenud rajoonide ja ääremaadega.

*
* *
*

I maailmasõja tingimustes, mil majandus tuli mobiliseerida ja ümber korraldada sõja vajadusteks, mil tootlikud jõud ja kogu majandussüsteem asetati tohutu pinge alla, teravnesid need vastuolud veelgi. Sellest räägivadki sõjaaegses Eesti majanduses toimunud muutused.

Tootmisvahendite kapitalistliku eraomandivormi tingimustes, olukorras, kus Vene bürokraatlik isevalitsuslik riigiparaat ei olnud suuteline kuigi efektiivselt teostama riiklikku kontrolli ega reguleerimist, toimus majanduse ümberkorraldamine sõja vajadusteks stiihiliselt, organiseerimatult ja tootlikele jõududele äärmiselt valuliselt. Eesti ala tööstuse mobiliseerimisele ja sõja vajadusteks ümberkorraldamisele vajutas teatava pitseri rindelähedane olukord.

Sõja puhkemine tõi kaasa suuri muutusi Eesti majanduses ja konkretselt tööstuses. Esiteks, sõda andis suure hoobi tööstusettevõtetele, mis ei tootnud sõjamaterjale. Paljud neist ettevõttest jäid seisma või koondasid tublisti tootmist. Tööstuses tekkis ajutine seisak, kuni tööstuse valdav osa kohanes uuele olukorrale ja reorganiseerus sõjamaterjalide tootmiseks. Teiseks, laevaehitustööstus kui otsene sõjatööstus laiendas kiiresti tootmist ja sai uusi suuri sõjalisi tellimusi.

Venemaa transpordis, ettevõtete varustamises toorainega, küttega jms. tekkis sõja puhkedes korrapäratus, kui mitte öelda korralagedus. Kohe sõja alguses jäid paljud metsa-, paberi- ja tselluloositööstuse, ehitusmaterjalitööstuse ja osaliselt ka tekstiilitööstuse ettevõtted seisma või vähendasid järsult tootmist. Näiteks 22. juulil 1914. aastal koondas Lutheri vabrik tootmist poole võrra ja 26. juulil vabrik ajutiselt suleti.²⁶ Ekspordi katkestamine

²³ ENSV RAKA, fond 206, nim. 1, sü. 177.

²⁴ ENSV RAKA, fond 209, nim. 1, sü. 105, lehed 127—128.

²⁵ ENSV RAKA, fond 209, nim. 1, sü. 105, leht 169.

²⁶ ENSV RAKA, fond 209, nim. 1, sü. 80, leht 105.

välismaale, siseturu tellimuste järsk vähenemine, korratud transportis ja toorainega varustamises, kvalifitseeritud tööjõu mobiiliseerimine sõjaväkke olid selle peamisteks põhjusteks.

26. juulil katkestati töö Põhja Paberi- ja Tselluloosivabriku tselluloosi-osakonnas, 30. juulil jäeti seisma pooled paberimasiinaist.²⁷ Suleti A/S E. J. Johanson'i paberivabrik, kus juulis enne sõja puhkemist töötas 241 töolist. Vabrik alustas uuesti tööd alles 1914. aasta novembris. Paberivabrik «Koilo» seisis 52 päeva. Waldhofi tselluloosivabrik koondas 1914. aasta augustis tootmist 78% võrra.

29. juulil 1914. aastal jäi osaliselt seisma ka Aseri tsemenditehas. 19. juulist kuni 31. detsembrini 1914. aastal tootis tehas tsementi kaks kolmandikku vähem kui harilikult.

Häireid tekkis ka tekstiilitööstuses. Näiteks 28. juulil teatas Balti Manufaktuuri administratsioon töölistele, et toormaterjali puudusel jääb vabrik seisma.²⁸ 1914. aasta septembri algul oli Kreenholmi Manufaktuur sunnitud kütte- ja tooraine puuduse tõttu 4 päeva nädalas. Üldse vabrikuinspeksiooni andmeil 1914. aastal kontrollitud 75-st ettevõttest Eestimaa kubermangus seisis ajutiselt sõja tõttu 9 ettevõtet, kokku 467 päeva. Peale selle lõpetasid 7 ettevõtet tegevuse ja 56 koondasid tootmist. Liivimaa kubermangu Eesti osa 63-s ettevõttes, mis allusid vabrikuinspeksioonile, oli 1914. aastal kõrgeim tööliste arv 6112 (enne sõda), 1914. aasta lõpul aga 3556. 11 ettevõtet suleti. Enamik ettevõtteid koondas tootmist ja ainult üksikud, nagu Sindi Kalevimanufaktuur ning Viljandi Linamanufaktuur, töötasid edasi täies tempos, sest nad varustasid sõjaväge riidega.

Andmed näitavad, et Lõuna-Eestis, kus olid ülekaalus peamiselt kohalikul toorainel töötavad väikeettevõtted, tõi sõja puhkemine kaasa osaliselt nende tegevuse lõpetamise (saeveskid, mööblitööstus, tikuvabrikud, õllevabrikud) või koondamise ja ainult tekstiilitööstus (lina, kalevi) töötas ka sõja tingimustes intensiivselt edasi.

Teiselt poolt otsesed sõjatööstuse ettevõtted (laevaehitus) ja nendega vahetus seoses olevad ettevõtted metallitöötlemistööstuses, täites sõjalaevaehitustehaste tellimusi, laiendasid tootmist. Näiteks 7 suuremas metallitööstuse ettevõttes, mis täitsid sõjalisi tellimusi, tööliste arv sõja-aastail kolmekordistus. (Aastail 1913—1916 said üksi Vene Balti ja Bekkeri tehased sõjalisi tellimusi 119,5 milj. rubla eest.)

1915. aastaks olid tööstuses enam-vähem selgepiirilisel välja kujunenud üksikute tööstusharude perspektiivid sõjaperioodiks. 1915. ja 1916. aasta kestel jätkub tootmise ja tööliste intensiivne kontsentreerumine metallitöötlemistööstuses, s. o. põhiliselt sõjatööstuse ettevõtteis. Intensiivselt töötasid teistes tööstusharudes

²⁷ ENSV RAKA, fond 206, nim. Al, sü. 284, leht 188.

²⁸ ENSV RAKA, fond 208, nim. 1, sü. 188, lehed 29—30.

need ettevõtted, mis täitsid sõjalisi tellimusi. Spetsiifilised rahu-
aja toodangut andvad ettevõtted aga kiratsesid. 1915. aasta kestel
näiteks koondati tootmist puidutööstuses, ehitusmaterjalitöös-
tuses ja toiduainetetööstuses. Üldse koondas Eesti kubermangus
tootmist 41 vabrikuiinspeksiooni kontrolli all olevat ettevõtet ja
töölise arv vähenes neis umbes poole võrra. 13 ettevõtet, kus töö-
tas 310 töolist, lõpetas tegevuse. Liivimaa Eesti osas jäi 63-st
vabrikuiinspeksiooni kontrolli all olevast ettevõttest tegutsema
52. Nendes ettevõtetes vähenes töölise arv 6112-lt 2934-le, s. o.
3178 tööliste võrra.

Tsaari-Venemaa sõjalised lüüasaamised rinnetel 1915. aasta
kevadepool ja suvel, rinde lähenemine Riiale ja 1915. aasta juuli-
kuust kuni oktoobrikuuni teostatud Läti tööstuse sunduslik eva-
kuatsioon, mille kohta oma ettekandes märgib Liivimaa vanem-
vabrikuiinspektor: «... evakueerimine toimus niivõrd edukalt, et
1. oktoobriks jäid Riia tööstusest vaid mälestused: linnas jätkas
tegutsemist ainult 33 ettevõtet 1500 töölisega. Needki töötasid
alakoormusega»²⁹ — kõik see tähendas seda, et Eesti tööstus
muutus rindelähedase tagala peamiseks tugipunktiks ja paljud
seni kiratsenud väikeettevõtted said tellimusi mitmesuguse sõja-
väevarustuse valmistamiseks.

1915. aasta sõjalised lüüasaamised andsid teravamini kui
kunagi varem tunda, et Venemaa tööstus ei ole suuteline tootma
lahinguvastust vajalikul määral. Abinõud riikliku reguleerimise
alal — osa ettevõtete rekvireerimine, riiklike juhatuste määramine
eraaktiaseltsidesse, riiklike tellimuste jaotamine monopolistlikele
ühendustele — ei olnud kuigi efektiivsed. 1915. aasta mai- ja
juunikuul otsustati riiklikule mõjustusele allutada ka väike- ja
kesktööstus, et mobiliseerida seda sõjatööstuse komiteede kaudu
sõjaväe varustamiseks mürskude, granaatide ja mitmesuguse
sõjamoona. Tallinna ja Tartu sõjatööstuse komiteede kaudu
said väikeettevõtted ja töökojad mõningaid tellimusi. Kuid sõja-
tööstuse komiteede tegevuse tagajärgi ei tohi ülehinnata. Nad ei
suutnud sageli kindlustada tellimuste täitmist ja põhiliselt piir-
dusid viimaste jaotamisega «oma meeste» vahel. Näiteks 10. veebru-
uari 1916. aasta seisu järgi oli Tallinna Sõjatööstuse Komitee
saanud sõjalisi tellimusi 3 milj. 148 tuh. rubla eest, kuid need
täideti vaid 450 tuh. rubla väärtuses, s. o. 14,5%.³⁰

Monopolistliku kapitalismi ülekasvamine monopolistlikuks
riigikapitalismiks — protsess, mis sõja ajal toimus intensiivselt,
valmistas materiaalselt ette tootmise ja kapitali kõrge kontsent-
ratsiooni teel üleminekut sotsialistlikule tootmisviisile. Tootlike
jõudude kõrge kontsentratsiooni aste I maailmasõja ajal sattus
järjest sügavamasse konflikti Venemaa majandusliku korruga,

²⁹ ENSV RAKA, fond 558, nim. 1, sü. 23, leht 161.

³⁰ И. Маевский, Об особенностях перестройки промышленности России в годы Первой мировой войны. Сборник «Вопросы истории народного хозяйства СССР», АН СССР Москва, 1957, lk. 382—383.

valitsevate tootmissuhetega. Need tootmissuhted ei võimaldanud ratsionaalselt organiseerida olemasolevate tootlike jõudude ära kasutamist. Bürokraatliku isevalitsusliku aparaaadi vahelesegamine majandusellu oli kohmakas ja saamatu ega saanud põhiliselt olukorda muuta.

Küttekriis, metallipuudus, transpordi korratus said Eesti majanduses eriti käegakatsutavaks juba 1915. aasta alguses. Küttekriisi tõttu tekkis 1915. aastal rea ettevõtete töös lühemaid või pikemaid seisakuid. Nii Venemaa Ministrite Nõukogu 10. aprilli 1915. aasta määruse alusel Riias loodud komisjon 3 Balti kubermangu varustamiseks küttega kui ka Eestimaa komitee küttepuude varumise intensiivistamiseks ei suutnud teha midagi radikaalset kütteprobleemi lahendamiseks.

1916. aastal muutusid seisakud kütte ja tooraine puudumise tõttu järjest sagedamaks. Kõigele mainitule lisandus veel kvalifitseeritud tööjõu puudus. 7. juulil 1916. aastal nõudis Kaubandus-Tööstusministeerium andmeid kvalifitseeritud metallitöölise vajaduse kohta seoses valitsuse otsusega demobiliseerida teatav hädavajalik arv kvalifitseeritud metalliste. Selgus, et näiteks 8 suuremat metallitöötlemisettevõtet vajavad üle kahe ja poole tuhande töölise.

1916. aasta lõpul koondati tootmist peale metallitööstuse peaaegu kõikides tööstusharudes. Suleti rida ettevõtteid (arvult 23), osa ettevõtteid koondas järjest tootmist (arvult 33 Eestimaa kubermangus; töölise arv vähenes neis 29%).

1916. aasta lõpuks näeme Eesti tööstuses (välja arvatud laevaehitus) üldist laostumist. Öitseng Eesti laevaehitustööstuses oli sisuliselt petlik. Kuigi laevaehitustehased olid saanud juba enne sõda ja sõja ajal veelgi täiendavalt suuri tellimusi sõjalaevade ehitamiseks, et suutnud nad neist paljusid Oktoobrirevolutsiooni algusekski täita. Nagu nähtub Tallinna suurima laevaehitustehase, Vene Balti tehase juhatause seletuskirjast Mereministeeriumi Laevaehituse Peavalitsusele 10. juunist 1916,³¹ ei olnud ükski tellimus, mille tehased olid saanud, tähtajaliselt täidetud. Vene Balti tehase ehitas korraga 2 ristlejat, 6 miinilaeva ja 2 traalerit. Esimene miinilaev pidi valmima 1. aprilliks 1915. aastal, kuid see tõttu, et Saksa firma Vulcan-Werke sõja puhkedes loobus miinilaevale mehhanismide ja katelde ehitamisest, lükati tähtaeg edasi 1. juulile 1915, seejärel 1. augustile 1916 ja veelgi hiljem 15. septembrile 1916. Teiste miinilaevade ehitamine, mis pidi lõpetatama 1915. aastal, lükati edasi hoopis 1917 aastale. Ristlejate valmimise tähtajad lükati edasi 1917 aasta aprillile ja koguni 1918. aasta alguseni. Osa tellimuste täitmine materjalide puudumise tõttu täiesti seisis.

Sõja-aastail tugevnes finantskapitali võimutsemine veelgi. Suurenes väliskapitali sissevool Venemaale. Eestis tegutsenud

³¹ ENSV RAKA, fond 1804, nim. 5, sü. 1, lehed 43—48.

suurima sõjatööstusettevõtte, Vene Balti Laevaehitustehase tegevuse analüüs kinnitab seda fakti. Teatavasti ehitati ja sisustati aastail 1915—1916 Tallinna Laevaehitustehastes uued osakonnad suurtükimürskude, granaatide ja šrapnellide tootmiseks. Kõik seadmed olid tellitud välismaa firmadelt Vene Aasia Pangalt saadud krediidi arvel (1. jaanuaril 1917 aastal võlgnes tehas Vene Aasia Pangale 10,4 milj. rubla).³² Perioodil 25. novembrist 1914 kuni 1. jaanuarini 1917 oli a/s. juhatus saanud välisvaluutat välisostude eest tasumiseks: 1342 tuh. dollarit, 1031 tuh. rootsi krooni, 486 990 inglise naela ja 38 tuh. franki — kokku selleaegse kursi järgi üle 11 miljoni rubla eest.³³ Välistellimused olid peamiselt USA firmadele General Electric Company, Morgan, Excelsior, Walcott and Wood, Foster jt., kelledele tasu kanti üle New Yorgi pankadesse National City Bank ja Merchants National Bank. Osa seadmeid oli tellitud Inglismaalt, Rootsist ja mujalt. Kõigile neile tasuti eesti ja vene tööliste ranga ekspluateerimise teel saadud kasumitest. USA, Inglise ja Prantsuse kapital sirutasid niiviisi oma kombitsaid kõige olulisematesse rahvamajandusharudesse, sealhulgas ka Eesti rasketööstusse.

Üheaegselt välisvõlgade suurenemisega kasvasid ka sisevõlad. Suurenes elanikkonna maksukoormus. Sõda nõudis tsaari-Venemaalt üle jõu käivaid väljaminekuid. Nende katmiseks oli tsaarivalitsus sunnitud paiskama ringlusse rohkem paberraha. Kui 1. juulil 1914 oli ringluses 1 miljard 530 milj. rubla, siis 1. jaanuaril 1917 oli ringluses juba 9 miljardit 103 milj. rubla. Inflatsioon aetas Vene finantsid katastroofi ohtu.

Sõja ajal avaldusid täies jõus kapitalistliku akumulatsiooni üldine seadus, proletariaadi absoluutse ja suhtelise vaesumise seadus. Toiduainete ja tarbeesemete hindade kiiret inflatsioonilist tõusu ei kompenseerinud äärmiselt vähe tõusnud nominaalpalk ega «sõjaaegne abiraha». Seejärel toiduainete ja tähtsamate tarbeesemete «kadumine» turult tekitas tööliste otse väljakannatamatut olukorra. Sõjatööstuse ettevõtetes oli ekspluateerimine ränk. Tööpäeva pikendati, puhkepäevad likvideeriti, ületunnitöö oli muutunud tööpäeva pikenduseks. Naiste tööjõu osatähtsus suurenes kiiresti. Naiste töötingimused olid küll meeste omadega võrdsed, kuid palk oli sageli poole väiksem kui meestel. Kasutades naistöölise rasket majanduslikku olukorda tugevdasid kapitalistid ekspluateerimist küünilise demagoogia saatel. Näiteks Viljandi Linamanufaktuuri administratsioon viis naistöölisele sisse õise vahetuse kella kuuest öhtul kella kuueni hommikul, motiveerides seda sellega, et: «kõik toiduinained on kahekordselt kallimad, hariliku palgaga ei saa töölised rahuldavalt süüa, üks kolmandik töolistest on aga meie kodumaa kaitsjate naised, kes peavad ülal pidama kogu perekonda.»³³

³² ENSV RAKA, fond 1804, nim. 2, sü. 25, leht 3.

³³ ENSV RAKA, fond 558, nim. 1, sü. 82, leht 23.

Töölise rasket olukorda iseloomustab kokkuvõtlikult VSDT (b) P Narva Komitee ja Kreenholmi tööliste streigikomitee üleskutse 22. juunil 1916. aastal organiseeritud streigi puhul. Selles öeldakse: «Seltsimehed! Nälg ja häda sunnivad meid. Viimase streigiga saime mõne kopika lisa, kuid elu on muutunud 3—4 korda kallimaks. Peremehed panevad miljoneid taskutesse, kuid meie oleme poolnäljas, ei ole suutelised ostma riietust ega jalatähtsusi. Härraste silmis ei ole töölised inimesed. Meisse suhtutakse halvemini kui elajatesse.»³⁴

VSDT (b) P Tallinna, Tartu ja Narva organisatsioonide juhtimisel jätkab eesti tööliklass sõja-aastail koos vene töölistega veelgi energilisemalt majanduslikku ja poliitilist võitlust, mis eelkõige väljendus streigiliikumise tõusuga 1916. aastal. Kui 1915. aastal oli Eesti kubermangus 13 streiki 10 030 osavõtjaga³⁵, siis 1916. aastal oli 25 streiki 26 365 osavõtjaga. 1916. aastal võttis Eestis streikidest osa rohkem töölisi kui kunagi varem, välja arvatud 1905. aasta kui revolutsiooniga. Enamik 1916. aasta streikidest olid poliitilised. Streikide esirinnas olid metallitöölised.

Streigiliikumise ulatus ja massilisus ning poliitiline otsustavus sundisid tsaarivalitsust mobiliseerima jõude selle mahasurumiseks. 19. dets. 1916. aastal informeeritakse Kaubandus-Tööstusministeeriumi ringkirjas Ministrite Nõukogu otsusest ühendada kõik valitsusvõimude jõud selleks, et streigiliikumine lõpetada. Kuid selle liikumise põhjused olid sügavamad kui arvas tsaarivalitsus. Klassivõitluse teravnemine peegeldas Venemaa majanduses küpsenud konflikti tootlike jõudude ja tootmissuhete vahel, see väljendas kapitalismi põhilise vastuolu ennenägematut teravnemist, see tähendas revolutsiooni poliitiliste tingimuste küpsemist.

Töölise revolutsiooniline väljaastumine Tallinnas 2. märtsil 1917. aastal, mis järgnes 27. veebruaril Petrogradis võitnud kodanlik-demokraatlikule revolutsioonile, tähistas Veebruarirevolutsiooni Eestis.

Kaksikvõimu ajal teostasid nõukogud rea abinõusid tööstuses tööliste majandusliku olukorra parandamiseks. Suuremates ettevõtetes kehtestati 8-tunniline tööpäev, mitmel pool saavutati ka palga tõstmist. Tallinna Nõukogu kehtestas päevapalga minimaalmäära mitmesuguste kategooriate töölistele. Kuid kodanlus saboteeris kõiki neid üritusi. Ajutise Valitsuse võimud ei suutnud midagi teha majanduselu normaliseerimiseks. Tooraine juurdevool katkes, tootmine langes järjest. Kiiresti kasvas töötute arv. Töölise streikidele, palga tõstmise ja 8-tunnilise tööpäeva nõudmistele vastas kodanlus lokautidega, ettevõtete sulgemise ja evakueerimisega. 1917. aasta septembris, pärast Merekindluse komandandi käskkirja Tallinna suuremate ettevõtete evakueerimise

³⁴ ENSV RAKA, fond 206, nim. Al, sü. 344, leht 51.

³⁵ Статистический ежегодник за 1913—1917 г.г., lk. 158.

kohta, algas rea suurettevõtete seadmete, valmis- ja pooltoodangu intensiivne väljavedu. Selle ulatusest kõneleb evakueerimiskomisjoni ettekanne Tallinna Nõukogule 11. novembrist 1917: « ei ole võimalik asuda rajooni tööstuselu taastamisele, sest üle poole sellest on evakueeritud.»³⁶ Tegelikult evakueeriti, nagu nähtub evakueerimiskomisjoni fondist leitud materjalidest, peaaegu täielikult Bekkeri tehas, Peetri tehas ja «Volta». Osaliselt evakueeriti Vene Balti tehas (suurtükimürskude ja instrumentaaltöökoda, osaliselt mehaanikatöökoda, turbiinitsehh, valukoda ja väike laevaehitustöökoda; osa seadmetest oli demonteeritud). Krulli tehasest oli evakueeritud 15 vagunit seadmeid ja 168 vagunit materjale ning valmistoodangut, pool kohalolevaist seadmeist oli demonteeritud. «Dvigatelist» oli evakueeritud mootorite osakond ja 87 vagunit materjale. Osaliselt oli evakueeritud Põhja Paberi-vabrik.³⁷

Tallinna töölised tegid kõik, et nurja ajada kodanluse püüdeid ettevõtete sulgemise ja evakueerimisega heita töölised tänavale, et sellega dekontsentreerida Tallinnasse kui suurde tööstuskeskusesse koondatud tööliste jõude. Töölised keeldusid evakueerimis- ja demonteerimistööde teostamisest, korraldasid streike, sundisid kodanlust loobuma oma plaanidest. Tekkinud majanduslik olukord viis töölisklassi järeldusele, mis muuseas väga hästi oli formuleeritud Vene Balti tehase tööliste üldkoosoleku otsuses: «Ainult töölisklass on suuteline kogu rahvamajandust välja juhtima kokkuvarisemise olukorrast, millesse on teda viinud sõda ja imperialistid.»³⁸

Täielik laostumine ja kaos, tooraine ning kütte puudumine, ettevõtete sulgemine ja kodanluse sabotaaž olid viinud tööstuse täieliku katastroofini.

Eesti majanduse mõningane analüüs tõestab, et samuti kui kogu Venemaal nii ka Eestis ei olnud rahvamajandus sõja ajal suuteline kuigivõrd märgatavalt arendama ega paljundama oma tootlikke jõude. Majanduses ilmsid järjest süvenev väljakurnatus, langus ja laostumine. Kõik see näitas, et kapitalistlikud tootmissuhted olid oma aja üle elanud. Need tootmissuhted tuli purustada, et vabastada tootlikud jõud kapitalistlikest kammitsaist ning avada tee vabaks progressiivseks arenguks. Ja nad purutati. Tootmissuhete tootlikele jõududele vastavuse seadus murdis endale raudse paratamatusega teed. Venemaa proletariaadi ja talurahva võimsale revolutsioonilisele jõule toetudes vabanesid eesti töölisklass ja talurahvas kapitalistlikust palgaorjusest. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võit avas uued, avarad perspektiivid tootlike jõudude võimsaks arenemiseks.

³⁶ ENSV RAKA, fond 219, nim. 1, sü. 4, leht 42.

³⁷ ENSV RAKA, fond 219, nim. 1, sü-d 4, 7, 217, 221.

³⁸ ENSV RAKA, fond 219, nim. 1, sü. 221, leht 34.

ОБ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРЕДПОСЫЛКАХ ВЕЛИКОЙ ОКТЯБРЬСКОЙ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ В ЭСТОНИИ

А. Кээрна

Резюме

Великая Октябрьская социалистическая революция ознаменовала возникновение новой общественно-экономической формации в истории человечества — социалистического общества. Октябрьская революция положила конец эксплуатации и открыла перспективный путь социалистического развития народам бывшей царской России, в том числе и эстонскому народу.

Великая Октябрьская социалистическая революция была закономерным историческим процессом. Исследование объективных экономических предпосылок социалистической революции является важной задачей историков и экономистов республики. В изданных до сих пор книгах об Октябрьской революции в Эстонии отсутствует анализ дореволюционной экономики Эстонии. Поэтому необходимо концентрировать внимание историков народного хозяйства республики на решение этой важной проблемы. В статье делается попытка на основе архивного материала проанализировать образование некоторых экономических предпосылок Октябрьской революции в экономике Эстонии в период Первой мировой войны.

Исходя из ленинской теории империализма и социалистической революции, автор дает краткую характеристику экономических противоречий в России. Далее характеризуется процесс обострения основного противоречия капитализма, противоречия между производительными силами и производственными отношениями. Довоенная экономика Эстонии была частью экономической системы России. Она имела важное значение в практическом осуществлении экономических связей России с западноевропейскими государствами, а также в создании Балтийского флота. Через Таллинский (Ревельский) порт проходило 7,9% импортируемых в Россию через европейские границы товаров. Ревельский порт был на первом месте по импорту хлопка. В Таллине были построены и начали действовать до войны крупные судостроительные за-

воды. В промышленности (особенно тяжелой) господствующее положение занимали монополии и финансовый капитал. Уровень концентрации производства и рабочих в Эстонии был высок. В деревне капиталистические аграрные отношения переплетались с остатками феодальных отношений и феодальными формами эксплуатации; господствовало крупное помещичье землевладение. Это еще больше обостряло противоречие между производительными силами и производственными отношениями.

Обострение основного противоречия капитализма выражалось в углублении антагонизма между трудом и капиталом (приводятся фактические данные о материальном положении рабочих, о длине рабочего дня, о зарплате, размерах квартирной платы и т. д.). Учащались несчастные случаи на производстве, широко практиковалось взимание штрафов.

Усиление эксплуатации рабочего класса привело к обострению классовых противоречий. В первой половине 1914 года по всей Эстонии прокатилась могучая волна забастовочного движения.

Первая мировая война еще более обострила противоречия капитализма. С возникновением войны многие предприятия «мирного производства» были закрыты или сократили производство. Производство расширилось главным образом в области судостроительной промышленности. Например, два крупных судостроительных завода (Русско-Балтийский и Беккера), получили в период 1913—1916 годов военных заказов на сумму 119,5 млн. руб. Число рабочих за эти годы на семи главных металлообрабатывающих предприятиях утроилось. Война вызвала временную остановку производства на многих предприятиях (в подтверждение указанных положений приводятся конкретные данные).

В 1915 г. в связи с эвакуацией промышленности Рижского района промышленность Эстонии стала главной экономической опорой прифронтовой полосы. Через Таллинский и Тартуский военно-промышленные комитеты были привлечены к выполнению военных заказов также мелкая и средняя промышленность Эстонии. Роль военно-промышленных комитетов не нужно переоценивать.

В экономике военного времени ярко выражается тенденция перехода к государственно-монополистическому капитализму.

В военные годы (1914—1917) на работу предприятий накладывают печать топливный кризис, недостаток сырья, неорганизованность транспорта и т. д. Военно-судостроительная промышленность ни одного заказа не выполнила в срок, а многие заказы не были выполнены до Октябрьской революции.

На конкретном материале показывается, как усилились господство финансового капитала в экономике Эстонии и экономическая зависимость от иностранного капитала. В 1916 году особенно разрослось забастовочное движение. Материальное положение рабочего класса резко ухудшилось. Буржуазно-демократическая революция стала неизбежной.

В период двоевластия Советы рабочих и солдатских депутатов провели ряд мер по улучшению положения рабочих: начали вводить 8-часовой рабочий день, добивались повышения заработной платы и т. д. Однако буржуазия саботировала все эти мероприятия, прибегая к массовым закрытиям фабрик и заводов. Начиная с 1917 года эвакуировались полностью или частично многие предприятия Таллина. Рабочие сделали все, чтобы парализовать деятельность буржуазии. Полное разложение, хаос, отсутствие сырья и топлива, саботаж буржуазии довели промышленность Эстонии до катастрофы.

Как в России в целом, так и в Эстонии в частности, народное хозяйство не было в состоянии заметно развивать производительные силы. Капиталистические производственные отношения изжили себя. Их нужно было уничтожить. И они были уничтожены Великой Октябрьской социалистической революцией.